

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2023 | 4. SZÁM
LXV. ÉVFOLYAM

Rózsa Márton

Augsburgi Brúnó és Szent István

Nagy Levente – Szilágyi Emőke Rita

Új adatok az Oláh, a Hunyadi és a Drakula család genealógiájához

Buza János

Az 1613. évi 28. törvénycikk nyomában

Romsics Gergely

A balkáni expanzió a magyar külpolitikai tervezésben, 1917–1918

Hantos-Varga Márta

A politikai cselekvés viszonyítási pontjai a keresztény államelmélet
és a szentszéki megnyilatkozások alapján

László Andor

Szekfű Gyula historiográfiai nézeteinek hatása saját korában

Novák Attila

Kibucok és szövetkezetek az 1960-as évek Magyarorszáján

Vita a vidéktörténeetről

Gyáni Gábor, Tomka Béla, Valuch Tibor, Varga Zsuzsanna,
Horváth Gergely Krisztián írásai

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézirataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2023-as évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

Nemzeti
Kulturális
Alap

HUN
REN

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXV. évfolyam, 2023. 4. szám

TANULMÁNYOK

- Rózsa Márton** Augsburgi Brúnó és Szent István. Esettanulmány a személyi helyváltoztatás hatalmi aspektusainak vizsgálatához 615
- Nagy Levente – Szilágyi Emőke Rita** Hollókőtől Esztergomig. Új adatok az Oláh, a Hunyadi és a Drakula család genealógiájához 639
- Buza János** A pénzügyi válság előszele. Az 1613. évi 28. törvénycikk nyomában 669
- Romsics Gergely** Érdek, befolyás, birodalom. A balkáni expanzió a magyar külpolitikai tervezésben, 1917–1918 679
- Hantos-Varga Márta** A politikai cselekvés viszonyítási pontjai a keresztény államelmélet és a szentszéki megnyilatkozások alapján 705
- László Andor** Szekfű Gyula historiográfiai nézeteinek hatása saját korában 737
- Novák Attila** Kibucok és szövetkezetek, avagy szövetkezeti gondolatok az 1960-as évek Magyarorszáján – izraeli visszhanggal 753

VITA

- Gyáni Gábor** Egyfajta vitastílusról 765
- Tomka Béla** A jelenkortörténet kutatásáról és a források vétőjogáról 775
- Valuch Tibor** A jelenkortörténetről és az államszocializmus társadalmáról tárgyilagosan. Megjegyzések Horváth Gergely Krisztián írása kapcsán 781
- Varga Zsuzsanna** Vitacikk vagy vádirat? 791
- Horváth Gergely Krisztián** Egy elmaradt vita margójára 799

EGY ELMARADT VITA MARGÓJÁRA

HORVÁTH GERGELY KRISZTIÁN

Titkon reméltem, hogy az írásom nyomán¹ érdemi vitára kerülhet sor, a válaszokat olvasva azonban azzal szembesültem, hogy kollégáim – eltérő intenzitással ugyan – inkább érzelmeiknek adtak teret. Igazodva a viszontválaszra rendelkezésemre álló terjedelemhez, a legfontosabbnak tűnő szegmensekre szűkíttem válaszomat.

Tanulságos volt látnom azt a törekvést, amellyel mind a négy vitapartnerem igyekezett utólag másként beállítani a vitát kiváltó szituációt. Azt tudniillik, hogy egy akadémikus szerkesztésében megjelent egy olyan tanulmánykötet, amelyben négy szerző a vidéktörténeti kutatásainkat diszciplinárisan értelmezhetetlennek, politikai megrendelésen alapulóknak, provinciálisnak és egyoldalú szemléletűnek, illetve gyenge stílusúnak állítja be. Ha ők maguk, vagy más olvasná mindezeket magáról, nem érezné-e olyan méltatlan támadásnak, amelyre kénytelen reagálni? Felettébb elgondolkodtató, hogy vitacikkemet, amellyel szóvá tettem eljárásukat, ők tartják „személyeskedő hangvétellű”, „az osztályharcos ötvenes éveket idéző”, „ad hominem” stb. írásnak, azt azonban minden további nélkül rendjén valónak találják, hogy ők a vidéktörténészek közösségét minősítsék.

Meglepett, hogy pusztán az, hogy írásom elején felsoroltam eddigi köteteinket, majd a záró részben vázoltam elméleti-módszertani megközelítésünket, s a résztvevők szakmai háttérét, a „hübrisz” „saját kutatócsoportjának méltatása”, „ömlengő öndicséret” stb. reakciókat csalta elő kollégáimból. A jövőre tízéves vidéktörténeti témacsoport működéséről általam írottakat érdemes e ponton összevetni a várostörténészként is számontartott Gyáni Gábor 1996-os értékelésével, amelyben a várostörténet-írás szemszögéből tekintett vissza a Hajnal István Kör (= HIK) tízéves működésére: „A körhöz kapcsolódó várostörténészek megkülönböztető vonása a tudatos specializálódás, a várostörténet-írás professzionális művelése.” Majd ugyanezen oldalon így folytatja: „A körnek a mai várostörténet-írásunkban betöltött szerepét tehát aligha lehet túlbecsülni.”² E jogos büszkeségről árulkodó sorok akkor mostantól szintén a hübrisz megnyilvánulásaként értékeljen-

Horváth Gergely Krisztián, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Vidéktörténeti osztály, MTA-BTK „Lendület” Tíz generáció kutatócsoport-vezető.

- 1 Horváth Gergely Krisztián: A magyar típusú jelenkortörténet – a vidéktörténet szemszögéből. *Történelmi Szemle* 64 (2022) 805–824.
- 2 Gyáni Gábor: Mai várostörténet-írásunk: teljesítmény és irányzatok. *Századvég* 1997. 4. sz. 57.

dők? S mit kezdjünk azzal, hogy Gyáni azon munkák között, „melyeket különösen fontosnak” tart, igaz, „értékelő felhang nélkül”, három saját munkáját is megadja?³

I.

Amikor vitacikkemben „teljes elutasításról” írtam, akkor egyértelműen *A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései* [Szerk. Rainer M. János. Pécs, 2022.] című kötetben rólunk írott szövegrészekre gondoltam. A válaszokat olvasva tanulságos volt szembesülni azzal, hogy vitapartnereim – alig leplezett kárörömmel – úgy értik, mintha a teljes szakma utasítana el bennünket. Erről egyáltalán nincs szó. A kötetünket bemutató kutatótársak, a munkáinkra támaszkodók visszajelzéseiben éppen erősítenek meg bennünket, hogy kutatásainkat folytatnunk kell. Gyáni és Tomka megállapításai így nemcsak a csatlakozó kutatókkal szemben méltánytalanok, de sértők mindazokra nézve is, akik egy-egy könyvbemutató erejéig vették a fáradságot, hogy elmélyedjenek munkáinkban. E helyen is szeretném megköszönni Bánkúti Gábor, Stefano Bottoni, Germuska Pál, Gyarmati György, Keller Márkus, Müller Rolf és Rainer M. János közreműködését!

II.

A válaszok sajnos megerősítettek abban, hogy megszólaló kollégáink nemcsak nem ismerik, de nem is akarják megismerni munkásságunkat, amiről amúgy magabiztosan alkotnak véleményt. Amikor eleve elutasítják működésünket, eredményeinkre pedig nem kíváncsiak, akkor előítéletes, kirekesztő magatartást tanúsítanak. Eljárásukat azzal magyarázzák, hogy „politikai megrendelésre” dolgozunk, s ezzel a pecséttel megpróbálnak még stigmatizálni is. Tomka és Gyáni – azzal, hogy a Nemzeti Emlékezet Bizottságát, illetve annak a Bölcsészettudományi Kutatóközponttal közös vidéktörténeti kutatócsoportját „pártállami” szerveződésnek minősítik – nemcsak működésünk legitimitását tagadják, de ezzel közvetve a kutatásainkhoz csatlakozó kollégákat meg is fenyegetik: részvételük a „pártállam” céljait szolgálja. Tomka olyan magától értetődő természetességgel ír pártállamról, mintha ez tudományos konszenzus lenne, pedig ez ebben a formában nem más, mint harsány zsurnalizmus, melynek használata méltatlan a tudományos párbeszédhez. Írásának ez a része durva személyeskedés, és nagyon messzire vezetne, ha minden, egyébként a fennálló törvényeknek maradéktalanul megfelelő, politikai testülethez delegált, ott meghozott személyi döntést azért vitatnánk, mert az „politikai” megfontolású. Ezzel nemcsak a törvényhozás által választott tisztségek betöltőinek, hanem minden képviselő-testületi, önkormányzati stb. döntés nyomán pozícióba került személy legitimitását vonnánk kétségbe. Véleménye alapjaiban kérdőjelezi meg a teljes kutatói közösség, mint-

3 Bácskai Vera és Hanák Péter 2-2, Tóth Zoltán és Timár Lajos 1-1 munkája mellett. Gyáni: Mai várostörténet, 61., 66.

egy 50, számtalan közgyűjteményt, egyetemi és egyéb kutatóhelyet képviselő személy szakmai és emberi hitelét, tízéves teljesítményét.

Az elutasítás Ö. Kovács József és saját személyem esetében különösen látványos és méltatlan. A konferencia idején és a vitát kiváltó könyv megjelenésekor, 2021 októberében és 2022 tavaszán Tomka Béla a HIK elnöke volt. Az elnök – akinek személye az egyesület egységét van hivatva megjeleníteni – Ö. Kovács József esetében egy, a kör 1986-os megalakulásától aktív alapító tagot, titkárt, illetve választmányi tagot, esetemben pedig egy egyetemi tanulmányai befejezése után, 1999-ben csatlakozó tagot – aki egy ciklus erejéig választmányi tag is volt – stigmatizál a politikai megrendelésre kutatás vádjával. Szomorú, hogy Valuch és Gyáni révén további két volt HIK-elnök is része e vitának, jóllehet ők is kellő ismerettel rendelkeznek munkásságunkról. Ha mással nem is, Ö. Kovács legalább a *Bevezetés a társadalomtörténetbe* [Szerk. Bódy Zsombor – Ö. Kovács József. Bp., 2003. (Osiris Tankönyvek)] című kötet társszerkesztőjeként, magam a *Korall* alapító főszerkesztőjeként tanúsítottuk, hogy elkötelezettek voltunk és vagyunk a honi társadalomtörténet-írás megerősítése iránt.

Varga Zsuzsanna meghívására 2018-tól valóban tagja lettem a Magyar Tudományos Akadémia Agrártörténeti és Faluszociológiai Osztályközi Állandó Bizottságának, ezért is ért váratlanul, hogy e bizottság elnökeként a vitacikkemben kifogásolt módon idézett tőlünk. Ezek után miért is vettem volna részt e bizottság munkájában?

Az *ab ovo* elutasítás ellenére mindenestre kedves gesztus részükről, hogy amennyiben mi hivatkozunk munkáikra, akkor – 2023. szeptemberi tallózásom alapján – ezt citációként rögzítik az Magyar Tudományos Művek Tárában (= MTMT).

III.

Valuch Tibor szerint még kutatásunk tárgyát sem tudjuk definiálni, emellett Gyánival együtt ismét egyoldalú, totalitarizmuselmélet-alapú, kizárólagos államierőszak-centrikus megközelítéssel vádol. Válaszként szeretném itt tételesen is idézni Ö. Kovács 2012-es monográfiájának vonatkozó részét: „a társadalmi kapcsolatok a diktatúrában a következő tényezők összjátékaként alakultak”: 1. „diktatórikus, bolsevik típusú társadalmi konstrukció”, 2. „hagyományos struktúrák megtartó erői” (elsősorban a család és a munkamegosztás nemek szerint elkülönült formái), 3. „iparosodás, technikai változások”, 4. „a társadalmi cselekvések azon célszerű és nem tervezett struktúrái és folyamatai, és az azokkal összefüggő döntések, alkalmazkodások, kollaborációk, tapasztalatok és mentalitások, amelyek a »társadalmi autonómia« bizonyos formáját képezték a diktatúrában”.⁴ Tanulmányköteteinket kézbe véve bárki meggyőződhet róla, hogy kutatásaink során mindezen dimenziókat szem előtt tartjuk.

Álláspontja igazolása érdekében Valuch kétségbe vonja a vidéktörténet létjogosultságát is, függetlenül annak nemzetközi előzményeitől (*rural history*): „leginkább az általa

4 Ö. Kovács József: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965*. Bp., 2012. (Társadalomtörténeti Monográfiák 2) 50–51.

és Ö. Kovács József által kreált, úgynevezett vidéktörténetet, amivel már lassan egy évtizede az az egyik legfőbb baj, hogy – ahogyan ebben az írásban sem – nem ad érdemi fogalmi meghatározást arra, mi is ez valójában. Mi adja a tudományos eredetiségét, a specifikumát, a létalapját annak, hogy az 1944/45–1989/90 közötti négy és fél évtized társadalmi és politikai változásait vidéktörténet elnevezéssel vizsgálják, megkísérelve felépíteni erre egy történeti narratívát és egy aldiszciplínát.” Szögezzük le, kutatócsoport-alapítók vagyunk, sosem vindikáltuk magunknak, hogy mi „kreáltuk” a vidéktörténetet, melyet hangsúlyosan nemzetközi kitekintéssel és kontextusban művelünk. Valuch ezzel olyan ingoványos terepre téved, melyben egy „aldiszciplína” jogosultságát, „tudományos eredetiségét” az adja, hogy kik művelik: míg a jelenkortörténet és a várostörténet érvényes történeti narratíva, addig a vidéktörténet (*rural history*) létezésének igazolására kényszerül, s Valuch nem hagy kétséget afelől, hogy kié a döntés monopóliuma ebben a kérdésben.

IV.

Ö. Kovács József azon összefüggésben beszélt a források vétőjogáról, hogy láttathatjuk-e a létező szocializmus évtizedeit sikeres modernizációs kísérletként? Ha a kísérlet gazdasági csődöt és idehaza – kevés kivétellel – a községek demográfiai megroppanását eredményezte, akkor a mezőgazdaság társadalmi-gazdasági alrendszerként kiemelhető-e az összképből, s értékelhetjük-e ezen évtizedeket a modernizáció szemszögéből sikeresnek? A gazdasági növekedést és a halandóságot vizsgálva maga Tomka Béla mutatta ki, hogy a hatvanas évektől – éppen, amikor a Varga Zsuzsanna által vallott modernizáció beindult – folyamatosan nőtt Magyarország és a Nyugat közötti fejlettségbeli különbség.⁵ Tomka álláspontja akkor csak egy lenne a sok narratíva közül, ami jól megfér Varga ezzel ellentétes értékelésével? Tomkához hasonlóan mi is úgy véljük, hogy a szocializmus évtizedei az erőforrások felélését és modernizációs lemaradást hoztak – amellet, hogy ez az időszak az akkori politikai elit által felvállaltan politikai diktatúra volt. Ha ez így van, akkor miként érvelhet valaki ennek ellenében? Véleményünk szerint ebben állna a források vétőjoga. Szerintem kellően világos, hogy nem abban az értelemben, mint amit főleg Gyáni próbál ránk sütni, mintha egy-egy forrást mint koronatanút rángatnánk elő, a forráskritikáról, interpretációról megfeledkezve. Nem vitatva Tomka Koselleck-értelmezését az általam is ismert Stefan Jordan-cikk nyomán – végiggondolandó, hogy ha kevés forrás alapján korlátozott érvénnyel elfogadható a források vétőjoga, akkor sok forrás alapján

5 „Magyarország lecsúszása folytatódott mind az 1960-as évtizedben, mind pedig a »hosszú hatvanas évek« során. Ez ellentmond azoknak a nézeteknek, amelyek az időszak jelentős gazdasági teljesítményét hangsúlyozzák.” Tomka Béla: A „hatvanas évek” a magyar történelemben: összehasonlítások tanulságai. In: *A felhalmozás míve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére*. Szerk. Halmos Károly et al. Bp., 2009. 552–560. i.h. 556.

széleskörűen visszaigazolható tapasztalatokra vajon miért nem?⁶ A vonatkozó szakirodalomban is találunk a mi álláspontunkkal egyező, de ahhoz legalábbis hasonló értelmezéseket.⁷

V.

Szeretném megköszönni Gyáni Gábornak, hogy felhívta a figyelmem arra, hogy a magasnak nem a lassú az ellentétpárja, hanem az alacsony. Örülök, hogy a korrekciót s a magyarázatot e vita keretében meg is tehetem, remélve, hogy akik egyben olvassák majd a két szöveget, azok a helyes, *low modernism* alakot veszik majd át. Ezen túlmenően írása egyedül arra alkalmas, hogy a külvilág számára is megjelenítse az őt feszítő indulatokat. Az inkriminált 's' betű⁸ pusztán elütés, abban, hogy a *low* helyett *slow* szerepel, semmi tudatosság nem vezérelt. Gyáni nyomán próbáltam magam elé képzelni magamat, ahogy hosszas töprengés után a saját munkahelyem kiadásában megjelenő folyóíratra esik a választásom, hogy betűtapaszos manipulációval új fogalmat vezessek be, abban bízva, hogy azt úgysem veszi észre senki. Nem életszerű.

2021-ben jelen lehettem Langthaler professzor „Aufrüstung des Dorfes”. Nationalsozialistische Agrarplanung und bäuerliche Wirtschaftspraxis im österreichischen Bergland 1938–1945 című előadásán Regensburgban, így saját fülemmel hallhattam, hogy milyen kontextusban beszélt a *high* és *low modernism*-ről. Langthaler az Ausztria annexálását követő időszak agrárpolitikájának elveit és összességében visszalépést eredményező gyakorlatát tekintette át, s ennek értelmezéséhez adaptálta Scott terminológiáját. Előadásában a náci rezsim által erőltetett, *high modernism*-nek tekintett eszmények ellentéte volt az osztrák paraszti társadalom megjelenítette *low modernism*.⁹ A parasztság által

6 Megjegyzem, Tomka Bélának a konferencián tett hozzászólása – amit ő csak hangfelvételként „(!)” aposztrofál – az MTA youtube-csatornáján bárki által visszanézhető. <https://www.youtube.com/watch?v=PPx-FBzHC3Dg> [2:36:47–2:38:28]. (Legutóbbi megtekintés: 2023. augusztus 16.)

7 Vö. Lucian Hölscher: Geschichte und Vergessen. *Historische Zeitschrift* 249 (1989) 7.; Ulrich Brieler: Foucaults Geschichte. *Geschichte und Gesellschaft* 24 (1998) 282.; Georg G. Iggers: Geschichtstheorie zwischen postmoderner Philosophie und geschichtswissenschaftlicher Praxis. *Geschichte und Gesellschaft* 26 (2000) 346.

8 Horváth: A magyar, 813.

9 A H-Soz-Kult-on megjelent ismertetőjében Claudia Hempel ezt a következőképp foglalta össze: „ERNST LANGTHALER (Linz) führte in seinem Beitrag über nationalsozialistische Agrarplanung und bäuerliche Wirtschaftspraxis im österreichischen Bergland die Begriffe *high modernism* und *low modernism* ein. In vielen weiteren Vorträgen und Diskussionen der Tagung sollte diese Unterscheidung fortan eine Rolle spielen. *High modernism* beschreibt eine schnelle, auf das Potenzial des Fortschritts vertrauende Entwicklung des ländlichen Raumes, die von außen, meistens durch staatliche Organe angeleitet wird. *Low modernism* hingegen meint eher die von unten, von der Dorfgesellschaft ausgehenden Modernisierungsansätze.” Claudia Hempel ismertetője a *Zukunft auf dem Dorf. Zukunftskonzepte und Planungen für den ländlichen Raum im 20. Jahrhundert* című konferenciáról. [Ludwig-Maximilians-Universität (München); Leibniz-Institut für Ost- und Südosteuropaforschung (Regensburg); Leibniz-Institut für Agrarentwicklung in Transformationsökonomien. Regensburg, 2021. szeptember 16–18. Kiemelések az eredetiben.] <https://www.hsozkult.de/conferencereport/id/fdkn-127667>. (Legutóbbi megtekintés: 2023. szeptember 22.)

képviselt modernizáció egyik sajátossága, hogy fokozatos, másként: lassú. Amúgy magánál Scottnál is szerepel egy mondat, amelyben a „lassú mozgású intézményekről” ír.¹⁰

Gyáni másik fő vádja idézeteim szelektív volta. Mindkét idézett recenzió a nyugati tudományosságban megszokott rövidke írás, amelyek ismertetik a szerző főbb téziseit, megfogalmazzák kötelezően elvárt kritikát is, majd zárásképpen kiemelik a kötet erőnyeit. E felosztásban az ismertetés és a dicséret mellett azonos súlyú a kritika is, ezért annak idézése nyilvánvalóan legitim. A kritikai szílat maga Langthaler is felvállalja, amikor a záró bekezdést úgy indítja, hogy „This critical comment...”¹¹

Varga érvrendszerében az erőszakkal létrehozott szocialista mezőgazdaság történetileg akkor tehető legitimé, ha kimutatható, hogy abban a *low modernism*, azaz az alulról felfele mutató modernizációs törekvések is helyet kaptak. Nála a pártvezetéssel szemben ezt a szerepet tölti be az úgynevezett agrárlobbi. Kérdés számomra, hogy amennyiben a langthaleri modellben a náci által annektált Ausztriában a hitleri rezsim államgépézete az erőből eljáró *high modernism*-et képviseli (lényeges: a parasztság megszüntetésére irányuló szándék nélkül), akkor miként lehet amellett érvelni, hogy a kommunista állam agrárelitje a kollektivizálással vagyonszertetté tett, a *low modernism*-et hordozó parasztsághoz számít?

Jelen vita módot adott arra, hogy a *low modernism* kifejezés eredetének is utánanézzek, mert Scott a könyvében ezt valójában nem használja. Ugyanakkor Scott több kritériumát is megadja, mikor kerülhető el, hogy egy fejlesztés katasztrofális hatásokkal járjon [„less prone to disaster”]. Ehhez a 1.) kis lépések megtétele [„take small steps”], 2. a visszafordíthatóság lehetősége [„favor reversibility”], 3. terv a váratlan helyzetekre [„plan on surprises”] és 4. a humán tőke fejlesztése, a találmányosság elfogadása [„plan on human inventiveness”] szükséges.¹² Ismét csak feltehetjük a kérdést, hogy a kényszerkollektivizálás során, majd ezt követően e négy szempont bármelyikét is figyelembe vette-e a pártállam? A voluntarista célok mellett alig voltak tekintettel a negatív externáliákra, a váratlan helyzeteket kapkodással, kampányok szervezésével próbálták uralni. A humán tőke fejlesztése a gyakorlatban a standardizált nagyüzemi agronómus- és gépészképzésre korlátozódott, a találmányosság pedig döntően a válságmenedzsmentbe szorult vissza. Mindennek árnyékában ott van az az irdatlan mértékű tudásvesztés, ami a családi gazdaságon belüli tudástraszfer ellehetetlenülésével járt együtt. Álljon itt néhány találmányos kiragadott példa, a teljesség igénye nélkül: lokális tudás a határ adottságairól és használatáról, az éghajlatról, helyi fajtákról, a piac igényeiről.

A *low modernism* kifejezést Langthaler hozza be modernizációs modelljébe, a scotti *high modernism* ellentétpárjaként. Maga a fogalom Scott munkatársának, Jess Gilbert *Planning Democracy. Agrarian Intellectuals and the Intended New Deal* [New Haven – London,

10 James C. Scott: *Seeing like a State. How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven, 1998. 117.

11 Ernst Langthaler: *The Hungarian Agricultural Miracle? Sovietization and Americanization in a Communist Country*. By Zsuzsanna Varga. Translated by Frank T. Zsigó. The Harvard Cold War Studies Book Series. Lanham, Boulder, New York and London: Lexington Books, 2021. 323 pp. *The Hungarian Historical Review* 10 (2021) 825.

12 Scott: *Seeing like*, 345.

2015. (Yale Agrarian Studies Series)] című könyvének hozadéka.¹³ Gilbert kimutatja, hogy – a *high modernism*-et képviselő „eastern urban liberal” New Deal adminisztrációval szemben – a 1930–1940-es évek fordulóján az USA vezetésében agrárvonalon jelen volt egy középnugati, agrárhátterű értelmiségi csoport is („farmboy-turned-social-scientists”), akik szocializációjuk, otthonról hozott tudásuk révén a legmagasabb szinten, a *low modernism* oldaláról tudták képviselni a vidéki Amerika érdekeit. Kérdés, hogy az itt tárgyalt, a demokratikus választások útján pozícióba került, diplomás agrárelit akár csak gondolat-kísérlet szintjén is mennyiben kompatibilis a mi agrárlobbinkkal, amely karrierjét az ötvenhatos forradalom leverését követően is tovább építette.

Amikor Varga Zsuzsanna a modernizáció mellett érvel, akkor feltűnően csak természet-hozamokat, új gépeket stb. hoz fel álláspontja alátámasztására. Miként vezethető le ebből a falvak kiürülése, a gazdasági tervezésben folyamatosan a mezőgazdaság kárára érvényesített árdiszparitás, a településpolitikában a tudatosan nem fejlesztett falvak vagy a néprajzosok interjúból előlépő megkeseredett adatközlők? Amikor „a Kádár-kori önelgitimációs narratívát továbbgörgető kollégákról”¹⁴ írtam, akkor Varga Zsuzsanna munkáira is gondoltam, aki amellet érvel, hogy Magyarországon a kollektivizálást követően sikeres agrártársadalmi modernizáció zajlott le.¹⁵ Ez a narratíva bizony jó néhány rendszerváltás előtti kötet üzenetével azonos.¹⁶ Az, ahogyan ő jeleníti meg a kollektivizálás második hulláma során a gazdák megtörésére alkalmazott erőszakot, az szintén inkább a korábbi „túlkapások”-narratívába illeszthető. Annak a bizonyos forróvizes „ellenállási” attaknak a kontextusa mostanra már magyar nyelven is olvasható és megítélhető a szerző *A magyar parasztság esete a szovjet kolhozhoz* [Bp., 2021. (Humaniórák)] című könyve 130. oldalán, ahol „igen kemény konfliktusokról” ír, de csak a parasztnak akcióra hoz példát. Annak súlykolásával, hogy Magyarországon a Kádár-korban sikeres technológia- és tudás-transzfer ment végbe a mezőgazdaságban, Varga kimondatlanul is amellet érvel, hogy a sikerek összességében kompenzálták az 1948 és 1962 közötti erőszakot és intézményi kudarcokat.

Szeretném más, Varga válaszában megbúvó ellentmondásokra is felhívni a figyelmet. Miként lehet, hogy a kollektivizálásnál már pusztán egy minisztercserével, Dögei Imre leváltásával megváltozott a diktatúra jellege, míg tíz évvel később a téeszvezetők elleni koncepciók perekben nem? Azzal, hogy Varga Dögei leváltását tartja fontosnak, Kádár és a Politikai Bizottság kollektivizálásban viselt felelősségét lenyomja alacsonyabb szintre

13 A kötetről Langthaler írt ismertetőt: *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 104 (2017) 100–101.

14 Horváth: A magyar, 817.

15 Vö. Varga Zsuzsanna: *A magyar parasztság esete a szovjet kolhozhoz. Átalakuló életvilágok falun az ötvenes-hatvanas években*. Bp., 2021. A kötetről írt recenziómat lásd A téeszlobbi esete a történetkutatással. In: *Demográfia & Politika. Kihívások, korlátok, alkalmazkodási módok*. Bp., 2023. (Vidéktörténet 4) 367–375. Az 1990 előtti agrárelit és Varga szemléletének hasonlóságára lásd továbbá a következő – az MTMT-ben 2023 őszén nem szereplő – tételt: Varga Zsuzsanna: „Kovács volt ő...” [Varga Zsuzsanna interjúja Szabó Istvánnal, Romány Pállal és Varga Gyulával.] In: *Erdei Ferenc emlékezete. Válogatott írások, tanulmányok és visszaemlékezések*. Szerk. Varga Gyula. Szeged, 2010. 352–357.

16 Pl. Gyenis János – Söptei János: *Új falu, új emberek*. Bp., 1970. (Új Falu); Dr. Fazekas Béla: *A mezőgazdasági termelőségmozgalmak Magyarországon*. Bp., 1976.; Varga Suplic Sándor: *A területi szövetségek és a TOT megreformálása 1961–1967*. Bp., 1988.

– itt lényegében a kádári „pártvonaltól való eltérés” narratíva köszön vissza. De kérdem, a kollektivizálás végére maradó gazdák megtörésében szelídültek-e a technikák Losonczy miniszterségével?

Ha az agrárlobbi a hetvenes évek elején megbukott, akkor a hetvenes évek közepén miként érte el a tévesnyugdíjak egyenjogúsítását? Az általam írt „rendszerszinten bebetonozott” megfogalmazás meggyőződésem szerint pontos, hiszen csak a szolgálati idő kiegyenlítődése történt meg öt éves átmenettel 1980-ra, de a tévesnyugdíjak ezt követően is elvi alapon voltak alacsonyabbak, mint az ipari munkások nyugdíjai.¹⁷

E vita rávilágít arra a kettős mércére is, ami sajnálatosan jelen van napjaink történetírói diskurzusaiban. Teljesen mindegy, hogy lelkiismeretesen, tisztességgel végezzük-e a munkánkat, a *double bind* logikája szerint nem felelhetünk meg az elvárásoknak. Ha Varga Zsuzsanna értelemtorzítóan idéz, „az akkor elhagyott mondatrészek mit sem változtattak Horváth ott citált gondolatain” – így Gyáni; ha én tévesztek egy betűt, az „erkölcsileg felettebb aggályos eljárás”. Ha egy hipotézist fogalmazunk meg, az rögtön preconcepcióvá lép elő. Ha levéltári forrásokat használunk, akkor korszerűtlen pozitivisták vagyunk. Ha mégsem, akkor „kreatívan újrahasznosítunk”, illetve a forrásokat preconcepciók mentén, s természetesen szelektíven használjuk fel. Ha elméleti keretben értelmezzük kutatásainkat, akkor az csak egy igazolhatatlan narratíva. Ha az eddigi narratívát felülíró eredményekre jutunk, akkor emlékezetpolitikai manipulációt végzünk. Ha idézünk, akkor az eredeti kontextusból kiragadunk. Ha egy a nagyobb nyilvánosság számára sem érdektelen forrást szövegünk részeként publikálunk, akkor a naiv, a „forrás elbeszéli önmagát” szintű vád a jussunk. Ha saját sorozatunkban teszünk közzé tanulmányt, az csak politikai megrendelésre készült propaganda lehet. Kérdezem én, ha írásainkat úgy idehaza, mint külföldön szaklapok is befogadják, akkor mi a helyzet? Esetünkben már a kommunista diktatúra időszakának kutatása is negatív előjelű politikai elköteleződést, elfogultságot jelent.

Mindezek alapján a leghatározottabban visszautasítom, hogy eredményeinket, tízéves munkánkat tényleges szakmai érvelés helyett bárki is szubjektív szempontok alapján támadja, s érvek helyett megbélyegzéssel diszkreditáljon bennünket. Szégyenletesnek tartom, hogy vitapartnereim ahelyett, hogy *A szovjet típusú rendszer...* kötetben rólunk leírtak revideálása és az érdemi párbeszéd irányába mozdultak volna el, most alaptalan vádakra épülő, csúsztatással operáló karaktergyilkossággal próbálkoznak.¹⁸ Elfogadhatatlannak tartom, hogy bárki jogot vindikáljon magának arra, hogy eldöntse, ki tartozhat a történések közé, s e közösségből a neki nem tetszőket kirekessze.

17 „Ezzel a meglehetősen nagy létszámú réteggel szemben az a »követelmény«, hogy jogaik lehetőleg ne haladják meg a munkás-alkalmazotti rétegét. A fenti különbségtételt legjobban a nyugdíjminimumok eltérései példázzák. A munkás-alkalmazotti réteg mindenkori nyugdíjminimuma 50 forinttal nagyobb, mint a kisipari és 100 forinttal nagyobb, mint a mezőgazdasági nyugdíjminimum.” Balogh Gábor – Szűcs László: *Társadalom biztosítás nélkül. TB-szindrómák*. Bp., 1990. (Gyorsuló Idő) 153.

18 2023 decemberében, a korrektúra elkészülte idején csak ekként tudom értelmezni azt is, hogy – mint arról az ősz folyamán több kollégám is hírt adott – a most közölt válaszok közül több a belső szakmai nyilvánosságban már hónapokkal e lapszám megjelenése előtt ismertté vált.

CONTENTS

STUDIES

- Márton Rózsa** *Bruno of Augsburg and Saint Stephen. A Case Study on the Political Aspects of Individual Movement* 615
- Levente Nagy – Emőke Rita Szilágyi** *From Hollókő to Esztergom. New Data on the Genealogy of the Oláh, Hunyadi and Dracula Families* 639
- János Buza** *A Preface of the Financial Crisis. In the Wake of Article 28 of Law 1613* 669
- Gergely Romsics** *Interest, Influence, Empire. Balkan Expansion in Hungarian Foreign Policy Planning, 1917–1918* 679
- Márta Hantos-Varga** *Benchmarks for Political Action Based on Christian Theories of the State and the Declarations of the Holy See* 705
- Andor László** *The Influence of Gyula Szekfű's Historiographical Views in his Own Time* 737
- Attila Novák** *Kibbutz and Cooperatives, or Cooperative Ideas in 1960's Hungary – with Israeli Echoes* 753

DEBATE

- Gábor Gyáni** *On a Style of Debate* 765
- Béla Tomka** *On Contemporary History Research and the Veto of Sources* 775
- Tibor Valuch** *Objectively about Contemporary History and the Society of State Socialism. Comments on the Article by Gergely Krisztián Horváth* 781
- Zsuzsanna Varga** *Discussion Article or Indictment?* 791
- Gergely Krisztián Horváth** *On the Margins of a Cancelled Debate* 799

E számunk szerzői

Buza János, történész, nyugdíjas egyetemi tanár [Budapesti Corvinus Egyetem] ● Gyáni Gábor, kutató professor emeritus, HUN-REN BTK TTI, Újkori osztály ● Hantos-Varga Márta, PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola ● Horváth Gergely Krisztián, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Vidéktörténeti osztály, MTA-BTK „Lendület” Tíz generáció kutatócsoport-vezető ● László Andor, PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola ● Nagy Levente, habilitált egyetemi tanár, tanszékvezető, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Román Filológiai Tanszék ● Novák Attila, tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Molnár Tamás Kutatóintézet ● Romsics Gergely, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Horthy-korszak osztály ● Rózsa Márton, projekt munkatárs, Bécsi Egyetem, Történelmi és Kulturális Tanulmányok Kara, Történeti Intézet ● Szilágyi Emőke Rita, tudományos munkatárs, HUN-REN BTK Irodalomtudományi Intézet, Reneszánsz osztály ● Tomka Béla, tanszékvezető, egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Jelenkortörténeti Tanszék ● Valuch Tibor, egyetemi tanár, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történettudományi Intézet, Új- és Jelenkori Történeti Tanszék, kutató professzor, Társadalomtudományi Kutató Központ, Politikatudományi Intézet ● Varga Zsuzsanna, tanszékvezető, egyetemi tanár, oktató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék, Történeti Intézet

(HUN-REN BTK TTI = HUN-REN [Magyar Kutatási Hálózat] Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

**HUN
REN**

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

